
RiShabhagItA

ఋషభగీతా

Document Information

Text title : RiShabhagItA

File name : Rishhabhagiitaa.itx

Category : gItA, giitaa

Location : doc_giitaa

Proofread by : Sunder Hattangadi, PSA Easwaran

Description-comments : Mahabharat Shantiparva Chapter 124-128 (Adhaya numbers differ for different editions)

Acknowledge-Permission: Professor Tokunaga

Latest update : December 29, 2022

Send corrections to : sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

December 29, 2022

sanskritdocuments.org

ఋషభగీతా

మహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతా ।

అధ్యాయః ౧౨౪

యుధిష్ఠిర ఉవాచ ।

ఇమే జనా నరశ్రేష్ఠ ప్రశంసన్తి నదా భువి ।

ధర్మస్య శీలమేవాదౌ తతో మే సంశయో మహాన్ ॥ ౧॥

యది తచ్ఛక్యమస్మాభిర్జాతుం ధర్మభృతాం వర ।

శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్సర్వం యథైతదుపలభ్యతే ॥ ౨॥

కథం ను ప్రాప్యతే శీలం శ్రోతుమిచ్ఛామి భారత ।

కిం లక్షణం చ తత్ప్రోక్తం బ్రూహి మే వదతాం వర ॥ ౩॥

భీష్మ ఉవాచ ।

పురా దుర్యోధనేనేహ ధృతరాష్ట్రాయ మానద ।

ఆఖ్యాతం తప్యమానేన శ్రియం దృష్ట్వా తథాగతామ్ ॥ ౪॥

ఇన్ద్రప్రస్థే మహారాజ తవ స భ్రాతృకస్య హా ।

సభాయాం చావహసనం తత్సర్వం శృణు భారత ॥ ౫॥

భవతస్తాం సభాం దృష్ట్వా సమృద్ధిం చాప్యనుత్తమామ్ ।

దుర్యోధనస్తదాసీనః సర్వం పిత్రే న్యవేదయత్ ॥ ౬॥

శ్రుత్వా చ ధృతరాష్ట్రోఽపి దుర్యోధనవచస్తదా ।

అబ్రవీత్కర్ణసహితం దుర్యోధనమిదం వచః ॥ ౭॥

కిమర్థం తప్యనే పుత్ర శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ।

శ్రుత్వా త్వామనునేష్యామి యది సమ్యగ్భవిష్యసి ॥ ౮॥

యథా త్వం మహదైశ్వర్యం ప్రాప్తుః పరపురజ్ఞాయ ।

కింకరా భ్రాతరః సర్వే మిత్రాః సమ్బన్ధినస్తథా ॥ ౯॥

ఆచ్ఛాదయసి ప్రావారానశ్నాసి పిశితౌదనమ్ ।
ఆజానేయా వహన్తి త్వాం కస్మాచ్ఛోచసి పుత్రక ॥ ౧౦॥

దుర్యోధన ఉవాచ ।

దశ తాని సహస్రాణి స్నాతకానాం మహాత్మనామ్ ।
భుజ్జితే రుక్మపాత్రీషు యుధిష్ఠిర నివేశనే ॥ ౧౧॥

దృష్ట్వా చ తాం సభాం దివ్యాం దివ్యపుష్పఫలాన్వితామ్ ।
అశ్వాన్స్తిత్తిరకల్మాషాన్రత్నాని వివిధాని చ ॥ ౧౨॥

దృష్ట్వా తాం పాణ్డవేయానామృద్ధిమిన్ద్రోపమాం శుభామ్ ।
అమిత్రాణాం సుమహతీమనుశోచామి మానద ॥ ౧౩॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ ।

యదీచ్ఛసి శ్రియం తాత యాదృశీం తాం యుధిష్ఠిరే ।
విశిష్టాం వా నరవ్యాఘ్రు శీలవాన్భవ పుత్రక ॥ ౧౪॥

శీలేన హి త్రయో లోకాః శక్యా జేతుం న సంశయః ।
న హి కిచ్ఛదసాధ్యం వై లోకే శీలవతాం భవేత్ ॥ ౧౫॥

ఏకరాత్రేణ మాన్దాతా త్ర్యహేణ జనమేజయః ।
సప్తరాత్రేణ నాభాగః పృథివీం ప్రతిపేదివాన్ ॥ ౧౬॥

ఏతే హి పార్థివాః సర్వే శీలవన్తో దమాన్వితాః ।
అతస్తేషాం గుణక్రీతా వసుధా స్వయమాగమత్ ॥ ౧౭॥

అత్రాప్యుదాహరన్తిమమితిహాసం పురాతనమ్ ।
నారదేన పురా ప్రోక్తం శీలమాశ్రిత్య భారత ॥ ౧౮॥

ప్రహ్లాదేన హృతం రాజ్యం మహేన్ద్రస్య మహాత్మనః ।
శీలమాశ్రిత్య దైత్యేన త్రైలోక్యం చ వశికృతమ్ ॥ ౧౯॥

తతో బృహస్పతిం శక్రః ప్రాజ్ఞులిః సముపస్థితః ।
ఉవాచ చ మహాప్రాజ్ఞః శ్రేయ ఇచ్ఛామి వేదితుమ్ ॥ ౨౦॥

తతో బృహస్పతిస్తస్మై జ్ఞానం నైఃశ్రేయసం పరమ్ ।
కథయామాస భగవాన్దేవేన్ద్రాయ కురూద్వహ ॥ ౨౧॥

ఏతావచ్ఛ్రేయ ఇత్యేవ బృహస్పతిరభాషత ।
ఇన్ద్రస్తు భూయః పప్రచ్ఛ క్వ విశేషో భవేదితి ॥ ౨౨॥

బృహస్పతిరువాచ ।

విశేషోఽస్తి మహాస్తాత భార్గవస్య మహాత్మనః ।
తత్రాగమయ భద్రం తే భూయ ఏవ పురస్థర ॥ ౨౩॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ ।

ఆత్మనస్తు తతః శ్రేయో భార్గవాత్సుమహాయశాః ।
జ్ఞానమాగమయత్ప్రిత్యా పునః స పరమద్యుతిః ॥ ౨౪॥
తేనాపి సమనుజ్ఞాతో భార్గవేణ మహాత్మనా ।
శ్రేయోఽస్తితి పునర్భూయః శుక్రమాహ శతక్రతుః ॥ ౨౫॥

భార్గవస్తావహ ధర్మజ్ఞః ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః ।
జ్ఞానమస్తి విశేషేణ తతో హృష్టశ్చ సోఽభవత్ ॥ ౨౬॥
స తతో బ్రాహ్మణో భూత్వా ప్రహ్లాదం పాకశాసనః ।
సృత్వా ప్రోవాచ మేధావీ శ్రేయ ఇచ్ఛామి వేదితుమ్ ॥ ౨౭॥

ప్రహ్లాదస్త్యబ్రవీద్విప్రం క్షణో నాస్తి ద్విజర్షభ ।
త్రైలోక్యరాజ్యే సక్షస్య తతో నోపదిశామి తే ॥ ౨౮॥

బ్రాహ్మణస్త్యబ్రవీద్వాక్యం కస్మిన్కాలే క్షణో భవేత్ ।
తతోపదిష్టమిచ్ఛామి యద్యత్కార్యాన్తరం భవేత్ ॥ ౨౯॥

తతః ప్రీతోఽభవద్రాజా ప్రహ్లాదో బ్రహ్మవాదినే ।
తథేత్యుక్త్వా శుభే కాలే జ్ఞానతత్త్వం దదౌ తదా ॥ ౩౦॥

బ్రాహ్మణోఽపి యథాన్యాయం గురువృత్తిమనుత్తమామ్ ।
చకార సర్వభావేన యద్యత్స మనసేచ్ఛతి ॥ ౩౧॥

పృష్టశ్చ తేన బహుశః ప్రాప్తం కథమరిన్దమ ।
త్రైలోక్యరాజ్యం ధర్మజ్ఞ కారణం తద్బ్రువీహి మే ॥ ౩౨॥

ప్రహ్లాద ఉవాచ ।

నాసూయామి ద్విజశ్రేష్ఠ రాజాస్మీతి కదాచన ।
కవ్యాని వదతాం తాత సంయచ్ఛామి వహామి చ ॥ ౩౩॥

తే విస్రభాః ప్రభాషన్తే సంయచ్ఛన్తి చ మాం సదా ।
తే మా కవ్యపదే సక్తం శుశ్రూషుమనసూయకమ్ ॥ ౩౪॥

ధర్మాత్మానం జితక్రోధం సంయతం సంయతేన్ద్రియమ్ ।
సమాచిన్సన్వి శాస్తారః క్షౌద్రం మధివ మక్షికాః ॥ 3౫॥

సోఽహం వాగ్రవిద్యానాం రసానామవలేహితా ।
స్వజాత్యానధితిష్ఠామి నక్షత్రాణీవ చన్ద్రమాః ॥ 3౬॥

ఏతత్పృథివ్యామమృతమేతచ్ఛక్షురనుత్తమమ్ ।
యద్బ్రాహ్మణ ముఖే కవ్యమేతచ్ఛ్చత్వా ప్రవర్తతే ॥ 3౭॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ ।

ఏతావచ్ఛేయ ఇత్యాహ ప్రహ్లాదో బ్రహ్మవాదినమ్ ।
శుశ్రూషితస్తేన తదా దైత్యేన్ద్రో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 3౮॥

యథావద్గురువృత్త్యా తే ప్రీతోఽస్మి ద్విజసత్తమ ।
వరం వృణీష్య భద్రం తే ప్రదాతాస్మి న సంశయః ॥ 3౯॥

కృతమిత్యేవ దైత్యేన్ద్రమువాచ స చ వై ద్విజః ।
ప్రహ్లాదస్త్యబ్రవీత్ప్రో గృహ్యతాం వర ఇత్యుత ॥ ౪౦॥

బ్రాహ్మణ ఉవాచ ।

యది రాజన్ప్రసన్నస్త్వం మమ చేచ్ఛసి చేద్ధితమ్ ।
భవతః శీలమిచ్ఛామి ప్రాప్తుమేష వరో మమ ॥ ౪౧॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ ।

తతః ప్రీతశ్చ దైత్యేన్ద్రో భయం చాస్యాభవన్మహాత్ ।
వరో ప్రదిష్ఠే విప్రేణ నాల్పచేతాయమిత్యుత ॥ ౪౨॥

ఏవమస్త్వితి తం ప్రాహ ప్రహ్లాదో విస్మితస్తదా ।
ఉపాకృత్య తు విప్రాయ వరం దుఃఖాన్వితోఽభవత్ ॥ ౪3॥

దత్తే వరో గతే విప్రే చిన్తాసీన్మహాతీ తతః ।
ప్రహ్లాదస్య మహారాజ నిశ్చయం న చ జగ్మివాన్ ॥ ౪౪॥

తస్య చిన్తయతస్తాత ఛాయా భూతం మహాద్యుతే ।
తేజో విగ్రహవత్తాత శరీరమజహాత్తదా ॥ ౪౫॥

తమపృచ్ఛన్మహాకాయం ప్రహ్లాదః కో భవానితి ।
ప్రత్యాహ నను శీలోఽస్మి త్యక్తో గచ్ఛామ్యహం త్వయా ॥ ౪౬॥

తస్మిన్ద్విజవరో రాజన్వత్స్యామ్యహమనిద్ధితమ్ ।

యోఽసౌ శిష్యత్వమాగమ్య త్వయి నిత్యం సమాహితః ।
 ఇత్యుక్తాన్తర్దితం తద్వై శక్రం చాన్వవిశత్పుభో ॥ ౪౭॥
 తస్మిన్సేజసి యాతే తు తాదృగ్రూపస్తతోఽపరః ।
 శరీరాన్నిఃసృతస్తస్య కో భవానితి చాబ్రవీత్ ॥ ౪౮॥
 ధర్మం ప్రహ్లాద మాం విద్ధి యత్రాసౌ ద్విజసత్తమః ।
 తత్ర యాస్యామి దైత్యేన్ద్ర యతః శీలం తతో హ్యహమ్ ॥ ౪౯॥
 తతోఽపరో మహారాజ ప్రజ్వలన్నివ తేజసా ।
 శరీరాన్నిఃసృతస్తస్య ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః ॥ ౫౦॥
 కో భవానితి పృష్టశ్చ తమాహ స మహాద్యుతిః ।
 సత్యమస్మ్యసురేన్ద్రాగ్ర్య యాస్యేఽహం ధర్మమన్విహ ॥ ౫౧॥
 తస్మిన్ననుగతే ధర్మం పురుషే పురుషోఽపరః ।
 నిశ్చక్రామ తతస్తస్మాత్పృష్టశ్చాహ మహాత్మనా ।
 వృత్తం ప్రహ్లాద మాం విద్ధి యతః సత్యం తతో హ్యహమ్ ॥ ౫౨॥
 తస్మిన్గతే మహాశ్వేతః శరీరాత్తస్య నిర్వయా ।
 పృష్టశ్చాహ బలం విద్ధి యతో వృత్తమహం తతః ।
 ఇత్యుక్తాఽ చ యయా తత్ర యతో వృత్తం నరాధిప ॥ ౫౩॥
 తతః ప్రభామయీ దేవీ శరీరాత్తస్య నిర్వయా ।
 తామప్సచ్ఛత్య దైత్యేన్ద్రః సా శ్రీరిత్యేవమబ్రవీత్ ॥ ౫౪॥
 ఉషితాస్మి సుఖం వీర త్వయి సత్యపరాక్రమే ।
 త్వయా త్యక్తా గమిష్యామి బలం యత్ర తతో హ్యహమ్ ॥ ౫౫॥
 తతో భయం ప్రాదురాసీత్పుష్టోదస్య మహాత్మనః ।
 అప్సచ్ఛత చ తాం భూయః క్వ యాసి కమలాలయే ॥ ౫౬॥
 త్వం హి సత్యవ్రతా దేవీ లోకస్య పరమేశ్వరీ ।
 కశ్చాసౌ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠస్తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుమ్ ॥ ౫౭॥
 శ్రీరువాచ ।
 స శక్రో బ్రహ్మచారీ చ యస్త్యయా చోపశిక్షితః ।
 త్రైలోక్యే తే యదైశ్వర్యం తత్రేనాపహృతం ప్రభో ॥ ౫౮॥
 శీలేన హి త్వయా లోకాః సర్వే ధర్మజ్ఞు నిర్జితాః ।

తద్విజ్ఞాయ మహేంద్రేణ తవ శీలం హృతం ప్రభో ॥ ౫౯ ॥

ధర్మః సత్యం తథా వృత్తం బలం చైవ తథా హ్యహమ్ ।
శీలమూలా మహాప్రాజ్ఞ సదా నాస్త్వత్ర సంశయః ॥ ౬౦ ॥

భీష్మ ఉవాచ ।

ఏవముక్త్వా గతా తు శ్రీస్తే చ సర్వే యుధిష్ఠిర ।
దుర్యోధనస్తు పితరం భూయ ఏవాబ్రవీదిదమ్ ॥ ౬౧ ॥

శీలస్య తత్త్వమిచ్ఛామి వేత్తుం కౌరవనన్దన ।
ప్రాప్యతే చ యథా శీలం తముపాయం వదస్వ మే ॥ ౬౨ ॥

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ ।

సోపాయం పూర్వముద్దిష్టం ప్రహ్లాదేన మహాత్మనా ।
సజ్జీవతస్తు శీలస్య శృణు ప్రాప్తిం నరాధిప ॥ ౬౩ ॥

అద్రోహః సర్వభూతేషు కర్మణా మనసా గిరా ।
అనుగ్రహశ్చ దానం చ శీలమేతత్ప్రశస్యతే ॥ ౬౪ ॥

యదన్యేషాం హితం న స్యాదాత్మనః కర్మ పౌరుషమ్ ।
అపత్రపేత వా యేన న తత్కుర్యాత్కథంచన ॥ ౬౫ ॥

తత్తు కర్మ తథా కుర్యాద్యేన శ్లాఘేత సంసది ।
ఏతచ్ఛీలం సమాసేన కథితం కురుసత్తమ ॥ ౬౬ ॥

యద్యప్యశీలా నృపతే ప్రాప్నువన్తి క్వచిచ్ఛ్చియమ్ ।
న భుజ్జాతే చిరం తాత సమూలాశ్చ పతన్తి తే ॥ ౬౭ ॥

ఏతద్విదిత్వా తత్త్వేన శీలవాన్భవ పుత్రక ।
యదీచ్ఛసి శ్రియం తాత సువిశిష్టాం యుధిష్ఠిరాత్ ॥ ౬౮ ॥

భీష్మ ఉవాచ ।

ఏతత్కథితవాన్పుత్రే ధృతరాష్ట్రో నరాధిప ।
ఏతత్కురుష్వ కౌన్తేయ తతః ప్రాప్స్యసి తత్ఫలమ్ ॥ ౬౯ ॥

ఇతి శ్రీమహాభరతే శాన్తిపర్వణి రాజధర్మానుశాసనపర్వణి
శీలవర్ణనం నామ చతుర్వింశత్యధికశతతమోఽధ్యాయః । ౧౨౪

అధ్యాయః ౧౨౫

యుధిష్ఠిర ఉవాచ ।

శీలం ప్రధానం పురుషే కథితం తే పితామహా ।

కథమాశా సముత్పన్నా యా చ సా తద్వదస్వ మే ॥ ౧ ॥

సంశయో మే మహానేష సముత్పన్నః పితామహా ।

చేత్తా చ తస్య నాన్యోఽస్తి త్వత్తః పరపురణ్ణయ ॥ ౨ ॥

పితామహాశా మహతీ మమాసీద్ధి సుయోధనే ।

ప్రాప్తే యుద్ధే తు యద్యుక్తం తత్కర్తాయమితి ప్రభో ॥ ౩ ॥

సర్వస్యాశా సుమహతీ పురుషస్యోపజాయతే ।

తస్యాం విహన్యమానాయాం దుఃఖో మృత్యురసంశయమ్ ॥ ౪ ॥

సోఽహం హతాశో దుర్బుద్ధిః కృతస్తేన దురాత్మనా ।

ధార్తరాష్ట్రేణ రాజేన్ద్ర పశ్య మన్దాత్మతాం మమ ॥ ౫ ॥

ఆశాం మహత్తరాం మన్యే పర్వతాదపి సద్రుమాత్ ।

ఆకాశాదపి వా రాజన్నప్రమేయైవ వా పునః ॥ ౬ ॥

ఏషా చైవ కురుశ్రేష్ఠ దుర్విచిన్త్యా సుదుర్లభా ।

దుర్లభత్వాచ్చ పశ్యామి కిమన్యద్దుర్లభం తతః ॥ ౭ ॥

భీష్మ ఉవాచ ।

ఆత్ర తే వర్తయిష్యామి యుధిష్ఠిర నిబోధ తత్ ।

ఇతిహాసం సుమిత్రస్య నిర్విప్రత్తమృషభస్య చ ॥ ౮ ॥

సుమిత్రో నామ రాజర్షిరైహయో మృగయాం గతః ।

ససార స మృగం విధ్వా బాణేన నతపర్వణా ॥ ౯ ॥

స మృగో బాణమాదాయ యయావమితవిక్రమః ।

స చ రాజా బలీ తూర్ణం ససార మృగమన్తికాత్ ॥ ౧౦ ॥

తతో నిమ్నం స్థలం చైవ స మృగోఽద్రవదాశుగః ।

ముహూర్తమేవ రాజేన్ద్ర సమేన స పథాగమత్ ॥ ౧౧ ॥

తతః స రాజా తారుణ్యాదౌరసేన బలేన చ ।

ససార బాణాసనభృత్పఖణ్డో హంసవత్తదా ॥ ౧౨ ॥

తీర్తావ నదాన్నదీంశ్చైవ పల్వలాని వనాని చ ।
 అతిక్రమ్యాభ్యతిక్రమ్య ససారైవ వనేచరన్ ॥ ౧౩॥
 స తు కామాన్మృగో రాజన్నాసాద్యాసాద్య తం నృపమ్ ।
 పునరభ్యేతి జవనో జవేన మహతా తతః ॥ ౧౪॥
 స తస్య బాణైర్బహుభిః సమభ్యస్తో వనేచరః ।
 ప్రక్రీడన్నివ రాజేన్ద్ర పునరభ్యేతి చాన్తికమ్ ॥ ౧౫॥
 పునశ్చ జవమాస్థాయ జవనో మృగయాథపః ।
 అతీత్యాతీత్య రాజేన్ద్ర పునరభ్యేతి చాన్తికమ్ ॥ ౧౬॥
 తస్య మర్మచ్ఛిదం ఘోరం సుమిత్రోఽమిత్రకర్షణః ।
 సమాదాయ శరశ్రేష్ఠం కార్ముకాన్నిరవాస్పజిత్ ॥ ౧౭॥
 తతో గవ్యాతిమాత్రేణ మృగయాథపయాథపః ।
 తస్య బాణపథం త్యక్త్వా తస్థివాన్ప్రహసన్నివ ॥ ౧౮॥
 తస్మిన్నిపతితే బాణే భూమా ప్రజలితే తతః ।
 ప్రవివేక మహారణ్యం మృగో రాజాప్యథాద్రవత్ ॥ ౧౯॥
 ఇతి శ్రీమహాభరతే శాన్తిపర్వణి రాజధర్మానుశాసనపర్వణి
 ఋషభగీతాసు పంచవింశత్యధికతతమోఽధ్యాయః । ౧౨౫

అధ్యాయః ౧౨౬

భీష్మ ఉవాచ ।
 ప్రవిశ్య తు మహారణ్యం తాపసానామథాశ్రమమ్ ।
 ఆససాద తతో రాజా శ్రాన్తశ్చోపావిశత్పునః ॥ ౨౦॥
 తం కార్ముకధరం దృష్ట్వా శ్రమార్తం క్షుధితం తదా ।
 సమేత్య ఋషయస్తస్మిన్నాజాం చక్రుర్యథావిధి ॥ ౨౧॥
 ఋషయో రాజశార్దూలమప్రవృన్దస్వం ప్రయోజనమ్ ।
 కేన భద్ర ముఖార్థేన సమ్ప్రాప్తోఽసి తపోవనమ్ ॥ ౨౨॥
 పదాతిర్బద్ధనిస్త్రింశో ధన్వీ బాణీ నరేశ్వర ।
 ఏతదిచ్ఛామ విజ్ఞాతుం కుతః ప్రాప్తోఽసి మానద ।
 కస్మిన్కులే హి జాతస్తస్వం కిన్నామాసి బ్రవీహి నః ॥ ౨౩॥

తతః స రాజా సర్వేభ్యో ద్విజేభ్యః పురుషర్షభ |
ఆచఖ్యో తద్యథాన్యాయం పరిచర్యాం చ భారత || ౨౪||

హైహయానాం కులే జాతః సుమిత్రో మిత్రనన్దనః |
చరామి మృగయూథాని నిఘ్నన్నాఘ్నేః సహస్రశః |
బలేన మహతా గుప్తః సామాత్యః సావరోధనః || ౨౫||

మృగస్తు విద్ధో బాణేన మయా సరతి శల్యవాన్ |
తం ద్రవన్తమను ప్రాప్తో వనమేతద్యదృచ్ఛయా |
భవత్సకాశే నష్టశ్రీర్హతాశః శ్రమకర్మితః || ౨౬||

కిన్ను దుఃఖమతోఽన్యద్వై యదహం శ్రమకర్మితః |
భవతామాశ్రమం ప్రాప్తో హతాశో నష్టలక్షణః || ౨౭||

న రాజ్యలక్షణత్యాగో న పురస్య తపోధనాః |
దుఃఖం కరోతి తత్త్వం యథాశా విహతా మమ || ౨౮||

హిమవాన్వా మహాశైలః సముద్రో వా మహోదధిః |
మహత్త్వాన్నాన్యపద్యేతాం రోదస్యోరన్తరం యథా |
ఆశాయాస్తపసి శ్రేష్ఠాస్తథా నాన్తమహం గతః || ౨౯||

భవతాం విదితం సర్వం సర్వజ్ఞా హి తపోధనాః |
భవన్తః సుమహాభాగాస్తస్మాత్ప్రజ్ఞామి సంశయమ్ || ౩౦||

ఆశావాన్పురుషో యః స్యాదన్తరిక్షమథాపి వా |
కిం ను జ్యాయన్తరం లోకే మహత్త్వాత్ప్రతిభాతి వః |
ఏతదిచ్ఛామి తత్త్వేన శ్రోతుం కిమిహ దుర్లభమ్ || ౩౧||

యది గుహ్యం తపోనిత్యా న వో బ్రూతేహ మాచిరమ్ |
న హి గుహ్యమతః శ్రోతుమిచ్ఛామి ద్విజపుంజవాః || ౩౨||

భవత్తపో విఘాతో వా యేన స్యాద్విరమే తతః |
యది వాస్తి కథాయోగో యోఽయం ప్రశ్నో మయేరితః || ౩౩||

ఏతత్కారణసామగ్గ్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః |
భవన్తోఽపి తపోనిత్యా బ్రూయురేతత్సమాహితాః || ౩౪||

ఇతి శ్రీమహాభరతే శాన్తిపర్వణి రాజధర్మానుశాసనపర్వణి
ఋషభగీతాసు షడ్వింశత్యధికశతతమోఽధ్యాయః | ౧౨౬

అధ్యాయః ౧౨౭

భీష్మ ఉవాచ ।

తతస్తేషాం సమస్తానామృషీణామృషిసత్తమః ।

ఋషభో నామ విప్రర్షిః స్యయన్నివ తతోఽబ్రవీత్ ॥ ౧॥

పురాహం రాజశార్దూల తీర్థాన్యనుచరన్ప్రభో ।

సమాసాదితవాన్దివ్యం నరనారాయణాశ్రమమ్ ॥ ౨॥

యత్ర సా బదరీ రమ్యా హ్రాదో వైహాయసస్తథా ।

యత్ర చాశ్వశిరా రాజన్వేదాన్పఠతి శాశ్వతాన్ ॥ ౩॥

తస్మిన్నరసి కృత్వాహం విధివత్తర్పణం పురా ।

పితృణాం దేవతానాం చ తత ఆశ్రమమియాం తదా ॥ ౪॥

రేమాతే యత్ర తౌ నిత్యం నరనారాయణావృషీ ।

అదూరాదాశ్రమం కఞ్చిద్వాసార్థమగమం తతః ॥ ౫॥

తతశ్చిరాజినధరం కృశముచ్చమతీవ చ ।

అద్రాక్షమృషిమాయాన్తం తనుం నామ తపోనిధిమ్ ॥ ౬॥

అన్వైర్నరైర్మహాబాహో వపుషాష్టగుణాన్వితమ్ ।

కృశతా చాపి రాజుర్దే న దృష్టా తాదృశీ క్వచిత్ ॥ ౭॥

శరీరమపి రాజేన్ద్ర తస్య కానిష్ఠికా సమమ్ ।

గ్రీవా బాహూ తథా పాదౌ కేశాశ్చాద్భుతదర్శనాః ॥ ౮॥

శిరః కాయానురూపం చ కర్ణౌ నేత్రే తథైవ చ ।

తస్య వాక్చైవ చేష్టా చ సామాన్యే రాజసత్తమ ॥ ౯॥

దృష్ట్వాహం తం కృశం విప్రం భీతః పరమదుర్మనాః ।

పాదౌ తస్యాభివాద్యాథ స్థితః ప్రాజ్ఞానిరగ్రతః ॥ ౧౦॥

నివేద్య నామగోత్రం చ పితరం చ నరర్షభ ।

ప్రదిష్టే చాసనే తేన శనైరహముపావిశమ్ ॥ ౧౧॥

తతః స కథయామాస కథా ధర్మార్థసంహితాః ।

ఋషిమధ్యే మహారాజ తత్ర ధర్మభృతాం వరః ॥ ౧౨॥

తస్మిన్స్తు కథయత్యేవ రాజా రాజీవలోచనః ।

ఉపాయాజ్ఞవనైరశ్చైః సబలః సావరోధనః ॥ ౧౩॥
 స్మరన్సుత్రమరణ్యే వై నష్టం పరమదుర్మనాః ।
 భూరిద్యుమ్న పితా ధీమాన్రఘుశ్రేష్ఠో మహాయశాః ॥ ౧౪॥
 ఇహ ద్రక్ష్యామి తం పుత్రం ద్రక్ష్యామీహేతి పార్థివః ।
 ఏవమాశాకృతో రాజంశ్చరన్వనమిదం పురా ॥ ౧౫॥
 దుర్లభః స మయా ద్రష్టుం నూనం పరమధార్మికః ।
 ఏకః పుత్రో మహారణ్యే నష్ట ఇత్యసకృత్తదా ॥ ౧౬॥
 దుర్లభః స మయా ద్రష్టుమాశా చ మహతీ మమ ।
 తయా పరీతగాత్రోఽహం ముమూర్షుర్నాత్ర సంశయః ॥ ౧౭॥
 ఏతచ్ఛ్చుత్వా స భగవాన్స్తనుర్మునివరోత్తమః ।
 అవాక్పిరా ధ్యానపరో ముహూర్తమివ తస్మిన్ ॥ ౧౮॥
 తమనుధ్యాన్తమాలక్ష్య రాజా పరమదుర్మనాః ।
 ఉపాచ వాక్యం దీనాత్మా మన్దం మన్దమివాసకృత్ ॥ ౧౯॥
 దుర్లభం కిం ను విప్రరే ఆశాయాశ్చైవ కిం భవేత్ ।
 బ్రవీతు భగవానేతద్యది గుహ్యం న తన్మయి ॥ ౨౦॥
 మహర్షిర్భగవాన్స్తేన పూర్వమాసీద్విమానితః ।
 బాలిశాం బుద్ధిమాస్థాయ మన్దభాగ్యతయాఽఽత్మనః ॥ ౨౧॥
 అర్థయన్కలశం రాజన్కాఞ్చనం వల్కలాని చ ।
 నిర్విణ్ణః స తు విప్రర్షిర్నిరాశః సమపద్యత ॥ ౨౨॥
 ఏవముక్త్యాభివాద్యాథ తమృషిం లోకపూజితమ్ ।
 శ్రాన్తో న్యషీదద్ధర్మాత్మా యథా త్వం నరసత్తమ ॥ ౨౩॥
 ఆర్ఘ్యం తతః సమాసీయ పాద్యం చైవ మహాన్మృషిః ।
 ఆరణ్యకేన విధినా రాజ్ఞే సర్వం న్యవేదయత్ ॥ ౨౪॥
 తతస్తే మునయః సర్వే పరివార్య నరర్షభమ్ ।
 ఉపావిశన్పురస్కృత్య సప్తర్షయ ఇవ ధ్రువమ్ ॥ ౨౫॥
 అప్రచ్ఛన్ద్యైవ తే తత్ర రాజానమపరాజితమ్ ।
 ప్రయోజనమిదం సర్వమాశ్రమస్య ప్రవేశనమ్ ॥ ౨౬॥

ఇతి శ్రీమహాభరతే శాన్తిపర్వణి రాజధర్మానుశాసనపర్వణి
ఋషభగీతాసు సప్తవింశత్యధికశతతమోఽధ్యాయః । ౧౨౭

అధ్యాయః ౧౨౮

రాజోవాచ ।

పీరద్యుమ్న ఇతి ఖ్యాతో రాజాహం దిక్షు విశ్రుతః ।
భూరిద్యుమ్నం సుతం నష్టమన్వేష్టుం వనమాగతః ॥ ౨౭॥
ఏకపుత్రః స విప్రాగ్ర్య బాల ఏవ చ సోఽనఘ ।
న దృశ్యతే వనే చాస్మిన్స్తమన్వేష్టుం చరామ్యహమ్ ॥ ౨౮॥

ఋషభ ఉవాచ ।

ఏవముక్తే తు వచనే రాజ్ఞా మునిరథోముఖః ।
తూష్ణిమేవాభవత్తత్ర న చ ప్రత్యుక్తవాన్స్పృహమ్ ॥ ౨౯॥
స హి తేన పురా విప్రో రాజ్ఞా నాత్యర్థమానితః ।
ఆశా కృశం చ రాజేన్ద్ర తపో దీర్ఘం సమాస్థితః ॥ ౩౦॥
ప్రతిగ్రహమహం రాజ్ఞాం న కరిష్యే కథఞ్చన ।
అన్వేషాం చైవ వర్ణానామితి కృత్వా ధియం తదా ॥ ౩౧॥
ఆశా హి పురుషం బాలం లాలాపయతి తస్థషీ ।
తామహం వ్యపనేష్యామి ఇతి కృత్వా వ్యవస్థితః ॥ ౩౨॥

రాజోవాచ ।

ఆశాయాః కిం కృశత్వం చ కిం చేహ భువి దుర్లభమ్ ।
బ్రవీతు భగవానేతత్త్వం హి ధర్మార్థదర్శివాన్ ॥ ౩౩॥

ఋషభ ఉవాచ ।

తతః సంస్మృత్య తత్సర్వం స్మారయిష్యన్నివాబ్రవీత్ ।
రాజానం భగవాన్విప్రస్తతః కృశతనుస్తనుః ॥ ౩౪॥
కృశత్వేన సమం రాజన్నాశాయా విద్యతే నృప ।
తస్యా వై దుర్లభత్వాత్తు ప్రార్థితాః పార్థివా మయా ॥ ౩౫॥

రాజోవాచ ।

కృశాకృశే మయా బ్రహ్మన్సృహితే వచనాత్తవ ।

దుర్లభత్వం చ తస్యైవ వేద వాక్యమివ ద్విజ ॥ ౩౬॥

సంశయస్తు మహాప్రాజ్ఞ సజ్ఞాతో హృదయే మమ ।

తన్మే సత్తమ తత్త్వేన వక్తుమర్హసి పృచ్ఛతః ॥ ౩౭॥

త్వత్తః కృశతరం కిం ను బ్రవీతు భగవానిదమ్ ।

యది గుహ్యం న తే విప్ర లోకేఽస్మిన్కిం ను దుర్లభమ్ ॥ ౩౮॥

కృశతనురువాచ ।

దుర్లభోఽప్యథ వా నాస్తి యోఽర్థీ ధృతిమివాప్పుయాత్ ।

సుదుర్లభతరస్తాత యోఽర్థినం నావమన్యతే ॥ ౩౯॥

సంశ్రుత్య నోపక్రియతే పరం శక్త్యా యథార్హతః ।

సక్తా యా సర్వభూతేషు సాశా కృశతరీ మయా ॥ ౪౦॥

ఏకపుత్రః పితా పుత్రే నష్టే వా ప్రోషితే తథా ।

ప్రవృత్తిం యో న జానాతి సాశా కృశతరీ మయా ॥ ౪౧॥

ప్రసవే చైవ నారీణాం వృద్ధానాం పుత్రకారితా ।

తథా నరేన్ద్ర ధనినామాశా కృశతరీ మయా ॥ ౪౨॥

ఋషభ ఉవాచ ।

ఏతచ్ఛ్రుత్వా తతో రాజన్స రాజా సావరోధనః ।

సంస్పృశ్య పాదౌ శిరసా నిపపాత ద్విజర్షభే ॥ ౪౩॥

రాజోవాచ ।

ప్రసాదయే త్వా భగవన్పుత్రేణేచ్ఛామి సజ్గతిమ్ ।

వృణీష్య చ వరం విప్ర యమిచ్ఛసి యథావిధి ॥ ౪౪॥

ఋషభ ఉవాచ ।

అబ్రవీచ్ఛ హి తం వాక్యం రాజా రాజీవలోచనః ।

సత్యమేతద్గృథా విప్ర త్వయోక్తం నాస్యతో మృషా ॥ ౪౫॥

తతః ప్రహస్య భగవాన్స్తనుర్ధర్మభృతాం వరః ।

పుత్రమస్యానయత్కిప్రం తపసా చ శ్రుతేన చ ॥ ౪౬॥

తం సమానాయ్య పుత్రం తు తదోపాలభ్య పార్థివమ్ ।

ఆత్మానం దర్శయామాస ధర్మం ధర్మభృతాం వరః ॥ ౪౭॥

సన్దర్శయిత్వా చాత్మానం దివ్యమద్భుతదర్శనమ్ ।

విపాప్యా విగతక్రోధశ్చచార వనమన్వికాత్ ॥ ౪౮॥

ఏతద్ధృష్టం మయా రాజంస్తతశ్చ వచనం శ్రుతమ్ ।
ఆశామపనయస్వాశు తతః కృశతరీమిమామ్ ॥ ౪౯॥

భీష్మ ఉవాచ ।

స తత్రోక్తో మహారాజ ఋషభేణ మహాత్మనా ।
సుమిత్రోఽపనయన్క్షిప్రమాశాం కృశతరీం తదా ॥ ౫౦॥

ఏవం త్వమపి కౌన్తేయ శ్రుత్వా వాణీమిమాం మమ ।
స్థిరో భవ యథా రాజన్ష్లమవానచలోత్తమః ॥ ౫౧॥

త్వం హి ద్రష్టా చ శ్రోతా చ కృచ్ఛేచ్ఛ్యర్షకృతేష్యహా ।
శ్రుత్వా మమ మహారాజ న సన్తప్తుమిహార్హసి ॥ ౫౨॥

ఇతి శ్రీమహాభరతే శాన్తిపర్వణి రాజధర్మానుశాసనపర్వణి
ఋషభగీతాసు అష్టవింశత్యధికశతతమోఽధ్యాయః । ౧౨౮

॥ ఇతి ఋషభగీతా సమాప్తా ॥

The adhyayas are given as in Gita press edition.

Adhyaya numbers in shAntiparva of Mahabharata BORI
(Bhandarkar Oriental Research Institute BORI).

critical edition and in Kinjavadekar's edition
differ. The verse numbers and line numbers
in each differ so it was difficult to
consolidate. Refer to the links for more clarity.

Prepared and proofread by Sunder Hattangadi, PSA Easwaran

RiShabhagItA

pdf was typeset on December 29, 2022

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

